

Як цитувати

Алексеева С.В., (2022) Дидактичні форми організації освітнього процесу сучасного закладу освіти. /Алексеева С., Арістова Н., Малихін О., Попов Р./ *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія «Педагогіка» No 1(1). 2022. С. 339-348

ДИДАКТИЧНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація. В статті проаналізовано проблему організаційних форм, які необхідно використовувати в освітньому процесі, щоб забезпечити всебічний розвиток особистості, її талантів, інтелектуальних, творчих здібностей, формування компетентностей і цінностей, необхідних для успішної самореалізації. Визначено, що поняття форми навчання пов'язують з його конструкційною організацією, яка обумовлюється змістом, методами, засобами та видами навчальної діяльності учнів. Загалом, право на освіту в Україні забезпечується шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Формальна освіта здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. До видів формальної освіти відносять дошкільну, загальну середню, професійну, вищу, позашкільну та післядипломну освіту. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Інформальна освіта (самоосвіта) передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Заклад освіти може організувати здобуття освіти за будь-якими формами, визначеними законодавством, за наявності необхідних ресурсів (матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного, інформаційного забезпечення освітньої діяльності тощо). Будь-яка форма здобуття освіти передбачає зарахування особи до закладу освіти, у тому числі сімейна, домашня. Це дає можливість особі набути права та обов'язки учня, отримати доступ до користування інфраструктурою закладу освіти, оформити учнівський квиток, розраховувати на дотримання під час навчання стандартів освіти і допомогу педпрацівників в засвоєнні освітньої програми, мати психологічний і соціально-педагогічний супровід, пройти оцінювання навчальних досягнень та/або державну підсумкову атестацію, одержати документ про освіту.

Ключові слова: інституційна, індивідуальна, дуальна освіта; формальна, неформальна та інформальна освіта; організація освітнього процесу.

DIDACTIC FORMS OF A MODERN EDUCATIONAL INSTITUTION EDUCATIONAL PROCESS ORGANIZATION

Abstract. The article analyzes the problem of organizational forms that need to be used in the educational process in order to ensure the comprehensive development of the individual, their talents, intellectual, creative abilities, the formation of competencies and values necessary for successful self-realization. It is determined that the concept of a form of learning is associated with its structural organization, which is determined by the content, methods, means and types of students' educational activities. In general, the Right to gain education in Ukraine is ensured through formal, non-formal and informal education. Formal education is obtained according to educational programs in accordance with the levels of education defined by the legislation, branches of knowledge, specialties (professions) and provides for the achievement by applicants of education defined by the Standards of Education of the results of training of the corresponding level of education and obtaining qualifications recognized by the State. Types of formal education include Pre-school, General Secondary, Vocational, Higher, Extracurricular and Postgraduate education. Non-formal education is an education that is usually acquired through educational programs and does not provide for the award of State-recognized educational qualifications by level of education, but may end with the assignment of professional and/or partial educational qualifications. Informal education (self-education) provides for the self-organized acquisition of certain competencies by a person, in particular during daily activities related to professional, social or other activities, family or leisure. An Educational Institution can organize education in any form defined by law, if the necessary resources are available (material and technical, personnel, educational and methodological, informational support for activities, etc.). Any form of education involves enrolling a person in an Educational Institution, including family and home education. This allows a person to acquire the rights and obligations of a student, get access to the use of the infrastructure of an Educational Institution, issue a student ID card, count on compliance with Educational Standards during training and the help of teachers in mastering the educational program, have psychological and socio-pedagogical support, pass an assessment of educational achievements and/or State Final Certification, get an education document.

Keywords: institutional, individual, dual education; formal, non-formal and informal education; organization of the educational process.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 9 Закону України «Про освіту» (2017) здобувати освіту в Україні можливо в різних формах (інституційна, індивідуальна, дуальна) або поєднуючи їх. [1] Крім того, визначено, що реалізувати своє право на освіту можливо шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти

результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. До видів формальної освіти відносять дошкільну, загальну середню, професійну, вищу, позашкільну та післядипломну освіту. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

З метою вдосконалення організаційних засад розвитку освіти в Україні актуальним є питання, яким чином здійснювати освітній процес, які організаційні форми використовувати, щоб забезпечити всебічний розвиток особистості, її талантів, інтелектуальних, творчих здібностей, формування компетентностей і цінностей, необхідних для успішної самореалізації особистості. Якщо форми здобуття освіти визначені в Законі України «Про освіту», то розуміння форм організації освітнього процесу регулюються діяльнісним компонентом навчання, відображаються в освітній програмі і визначаються самим закладом освіти, що регламентовано рамками їхньої академічної свободи. Наприклад, в закладах загальної середньої освіти, крім визначення форми здобуття освіти, встановленої за нормативно-правовою процедурою, на вибір організаційних форм впливають види освітньої діяльності, визначені Держстандартом та модельними програмами; перерозподіл резервних годин навчального плану; наявність відповідних матеріально-технічних, кадрових, навчально-методичних ресурсів та інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження науковців В. Кременя, О. Топузова, Н. Арістової, О. Малихіна, С.Алексеевої, Л. Калініної, Р. Попова, Т. Засекіної свідчать, що нова українська школа означає освіту, яка має новий сенс, приймає за основу дитиноцентризм та декларує повагу до кожної особистості. Кожен учень має отримати рівний доступ до якісної шкільної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі а випускники школи мають володіють компетентностями, що потрібні для сучасного життя, є самодостатніми, творчими та креативними особистостями.

Мета статті – дослідження організаційних форм, які необхідно використовувати в освітньому процесі, щоб забезпечити всебічний розвиток особистості, її талантів, інтелектуальних, творчих здібностей, формування компетентностей і цінностей, необхідних для успішної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. В дидактиці поняття форми навчання пов'язують з його конструкційною організацією, що обумовлюється змістом, методами, засобами та видами навчальної діяльності учнів. Така система функціональна і ґрунтується на взаємодії й комунікації вчителя з учнями та їхньої співпраці над навчальним матеріалом. [2] **Форми навчання**

регламентують цілеспрямовану, чітко організовану, змістовно насичену і методично оснащену систему взаємодії вчителя з учнями, їх пізнавальної комунікації, результатом якої є засвоєння учнями знань, опанування умінь і навичок, розвиток психічних процесів, професійно-важливих, якостей та позитивних рис характеру у житті. [3] Форма організації навчання – це спосіб упорядкування взаємодії учасників освітнього процесу, що здійснюється в установленому порядку та орієнтованих на успішну комунікацію. [4] У сучасній науковій практиці, поняття форми дедалі частіше замінюються більш конкретними й визначеними поняттями, зокрема, система, структура, елемент, функція тощо. [5]

Загальна середня освіта може бути організована за інституційною (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева) та індивідуальною (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж) формами. За дуальною формою може організовуватися здобуття профільної середньої освіти професійного спрямування, що забезпечують заклади професійної (професійно-технічної) освіти. Зауважуємо, що «інклюзивна форма» здобуття освіти законодавством не передбачена. Для осіб з особливими освітніми потребами організовується інклюзивне навчання за денною або вечірньою формами здобуття освіти. Крім того, стан здоров'я може бути підставою для вибору здобувачами освіти (їх батьками) екстернату, педагогічного патронажу, дистанційної форми.

Заклад освіти може організовувати здобуття освіти за будь-якими формами, визначеними законодавством, за наявності необхідних ресурсів (матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного, інформаційного забезпечення освітньої діяльності тощо). Будь-яка форма здобуття освіти передбачає зарахування особи до закладу освіти, у тому числі сімейна, домашня. Це дає можливість особі набути права та обов'язки учня, отримати доступ до користування інфраструктурою закладу освіти, оформити учнівський квиток, розраховувати на дотримання під час навчання стандартів освіти і допомогу педпрацівників в засвоєнні освітньої програми, мати психологічний і соціально-педагогічний супровід, пройти оцінювання навчальних досягнень та/або державну підсумкову атестацію, одержати документ про освіту. Крім того, для організації будь-якої форми здобуття освіти можуть застосовуватися дистанційні технології. Одним із способів залучення та використання додаткових ресурсів є організація мережевої форми здобуття освіти.

Розкриємо особливості форм здобуття освіти. Інституційна (очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі. Організації здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти за інституційною формою передбачає створювання класів з денною, вечірньою, заочною, дистанційною формами освіти, укладання договорів про організацію мережевої освіти. Заклади освіти організовують навчання здобувачів освіти відповідно до законодавства та своїх установчих документів. Денна форма – це форма здобуття загальної середньої освіти, яка передбачає особистісний контакт педагога та здобувачів освіти, забезпечує надбання глибоких системних знань,

стійких умінь, відповідних компетентностей. Здобуття освіти за денною формою може бути організовано для осіб, які навчаються з 1 по 11(12) клас. Вечірня форма – це форма здобуття загальної середньої освіти, яку можна буде отримати з 14 років у будь-якій звичайній школі, що інтегрує очну і заочну форму отримання освіти, тобто це змішане навчання. Здобуття базової та профільної середньої освіти за вечірньою формою може бути організовано для осіб віком від 14 років, які завершили здобуття початкової освіти. Заклади освіти організовують здобуття освіти за вечірньою формою незалежно від місця проживання здобувачів освіти. Для здобувачів освіти, які навчаються у 10-11(12) класах за вечірньою формою і мають достатній або високий рівні результатів навчання, тривалість здобуття освіти може бути скорочена (шляхом прискорення опанування ними змісту навчальних предметів за рівень профільної освіти). Заочна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачається самостійне опрацювання навчального матеріалу, шляхом поєднання очної форми (короткочасних сесій). Отже, здобуття освіти за заочною формою відбувається і під час короткочасних сесій і у проміжку між ними. Форми організації освітнього процесу в сесійний та міжсесійний періоди визначаються освітньою програмою. Заочна форма може використовуватися для здобуття і базової середньої і профільної загальної середньої освіти. Така форма організовується для осіб віком від 14 років, які завершили здобуття початкової освіти. Закладу освіти. Для організації здобуття освіти за заочною формою заклад освіти може мати у своєму складі навчально-консультаційні пункти, на базі яких організовуються групові консультації та заліки, що складаються всіма здобувачами освіти. Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти у спеціалізованому інформаційному середовищі, з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі. Дистанційна форма здобуття освіти, як окрема форма здобуття освіти, може бути реалізовано шляхом застосування дистанційного навчання. Рішення про організацію здобуття освіти за дистанційною формою у закладі освіти ухвалюється відповідно до наявного матеріально-технічного, кадрового, інформаційного забезпечення. Дистанційне навчання також використовують для забезпечення навчання за різними формами здобуття освіти або їх поєднання. Індивідуальна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчальної діяльності, який запроваджується для забезпечення права громадян на здобуття освіти з урахуванням індивідуальних здібностей, обдарувань, стану здоров'я, демографічної ситуації тощо. Здобувачі освіти (у разі досягнення повноліття) або їх батьки можуть обирати індивідуальну форму здобуття освіти відповідно до власних інтересів, здібностей, потреб, мотивації, можливостей і досвіду. загальноприйнятим є вживання поняття «індивідуальна форма навчання» в системі загальної середньої освіти як однією з форм організації освітнього процесу для осіб з особливими потребами, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку. Індивідуальне навчання таких осіб здійснюється до виповнення 15-ти років. З 2019 року набула чинності нова

редакція Положення про індивідуальну форму здобуття загальної середньої освіти. Відтепер є можливість скористатися всіма видами індивідуальної форми навчання (сімейною освітою, екстернатом або педагогічним патронажем), аби забезпечити учням оптимальні умови здобуття освіти, орієнтуючись на індивідуальні особливості та потреби. Така форма здобуття освіти також потребує зарахування до закладу освіти. Керівник закладу освіти, в якому організовано індивідуальну форму здобуття освіти, забезпечує реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії. Для організації навчання за індивідуальною формою освіти обов'язковим є розроблення індивідуального навчального плану, проведення консультацій, надання доступу здобувачам освіти до безкоштовного користування підручниками, навчальними посібниками та іншою літературою бібліотечного фонду, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною інфраструктурою закладу освіти. [6] Для осіб з особливими освітніми потребами розробляються індивідуальні програми розвитку. Індивідуальний навчальний план охоплює всі навчальні предмети інваріантної або базові частини освітньої програми, вибірково-обов'язкові предмети навчального плану обраного для засвоєння здобувачем освіти. Індивідуальним навчальним планом визначаються форми та засоби оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Виконання інваріантної частини (опанування базових, вибірково обов'язкових предметів) навчального плану освітньої програми при організації навчання за індивідуальною формою учнів будь-якого класу є обов'язковим. Таким чином, розроблення та затвердження навчального плану для індивідуальної форми є обов'язковим.

Інформатизації суспільства сприяла розвитку нових форм організації навчання: електронного, дистанційного, мережевого, віртуального, мультимедійного, мобільного, які не можуть бути включені в звичні класно-урочні форми але значно розширюють освітні можливості учнів. Крім того, з інформатизацією та під впливами процесів глобалізації, демократизації, гуманізації суспільства розвиваються телекомунікаційних і комунікаційних технологій. Така синергія створює умови для відкритої освіти, яка характеризується вільним доступом до знань. Відкрита освіта створює систему організаційних, педагогічних та інформаційних технологій, в якій архітектурними та структурними рішеннями забезпечуються відкриті стандарти на інтерфейси, формати і протоколи обміну інформацією з метою забезпечення мобільності, стабільності, інтероперабельності, ефективності. Такий підхід дає вільний доступ до інформаційних ресурсів всієї світової спільноти, знімає обмеження в роботі з різними джерелами інформації за допомогою інформаційних мереж. Об'єднання цифрової обробки даних комп'ютерами, телекомунікацій, сучасних способів аудіо- та відео подачу інформації, оптоволоконних каналів передачі інформації значно збільшують можливості таких мереж, приводячи до створення нових інформаційних технологій. Вона надає широку свободу вибору стратегії освіти. Кожна людина може вчитися в зручний для нього час і в будь-якому місці, за індивідуальним розкладом, маючи при собі комплект спеціальних засобів навчання і погоджену можливість контакту з викладачем по засобам зв'язку (телефон, факсимільний

зв'язок, електронна пошта, режим on-line в середовищі Інтернет), а також в режимі регламентованого очного контакту. Основним принципом тут є розуміння людини як центрального суб'єкта, ініціюючого і організуючого свій власний процес освіти. Відкрита освіта передбачає особистісну орієнтованість процесу навчання, а отже, ставить найближчою метою завдання вироблення якостей особистості, які забезпечують успіх у професійній діяльності та комфортне існування в умовах відкритого суспільства. [7] Така ідея в значній мірі відповідає концепції освіти впродовж усього життя людини, а організація освітнього процесу дає змогу надавати різноманітні набори освітніх послуг, що забезпечують безперервність навчання.

Висновки. Детальніший аналіз сучасних форм освітнього процесу уможливають конструювання чітко організаційно-методичного інструментарію для створення найсприятливіших умов здобуття якісної освіти.

Література:

1. Закону України «Про освіту» (2017). № 2145-VIII від 17.06.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Топузов О. М. Забезпечення якості загальної середньої освіти: на шляху до європейських стандартів. Укр. пед. журн. 2015. № 1. С. 16 – 27.
3. Алексеева С. В. Підготовка майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри: теорія і практика. Монографія. Київ: Міленіум, 2018. 484 с. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727617>
4. Калініна Л., Топузов О. Організаційні механізми управління закладами освіти: методології та теоретичні засади. Український педагогічний журнал. 2017. № 4. С. 34–44.
5. Алексеева С. Індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема. Scientific Collection «InterConf», (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (February 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021. Pp. 290-296. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724261>
6. Алексеева С. Сучасні аспекти індивідуалізації навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах інформатизації. Педагогічні науки: теорія та практика. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1 (40). С.11-16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730650>
7. Алексеева С. В. Наукові теорії розвитку професійної кар'єри в сучасних концепціях професійної педагогіки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Київ – Вінниця: Планер, 2014. Вип. 38. С. 100–103.

References:

1. Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» (2017). № 2145-VIII vid 17.06.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Topuzov O. M. Zabezpechennia yakosti zahalnoi serednoi osvity: na shliakhu do yevropeiskykh standartiv. [Ensuring the quality of general secondary education: on the way to European standards]. Ukr. ped. zhurn. 2015. № 1. S. 16 – 27.
3. Aliksieieva S. V. Pidhotovka maibutnikh dyzaineriv do rozvytku profesiinoi kariery: teoriia i praktyka. [Preparing future designers for professional career development: theory and practice]. Monohrafiia. Kyiv: Milenium, 2018. 484 s. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727617>

4. Kalinina L., Topuzov O. Orhanizatsiini mekhanizmy upravlinnia zakladamy osvity: metodolohii ta teoretychni zasady. [Organizational mechanisms of management of educational institutions: methodologies and theoretical principles]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. 2017. № 4. S. 34–44.
5. Alieksieieva S. Indyvidualizatsiia navchannia u zakladakh zahalnoi osvity yak pedahohichna problema. [Individualization of education in general education institutions as a pedagogical problem.]. Scientific Collection «InterConf», (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (February 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021. Rr. 290-296. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724261>
6. Alieksieieva S. Suchasni aspekty indyvidualizatsii navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh informatyzatsii. [Modern aspects of individualization of education in general secondary education institutions in the conditions of informatization]. Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka. Zaporizhzhia: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. № 1 (40). S.11-16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730650>
7. Alieksieieva S. V. Naukovi teorii rozvytku profesiinoi kariery v suchasnykh kontseptsiiakh profesiinoi pedahohiky. [Scientific theories of professional career development in modern concepts of professional pedagogy]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. prats. Kyiv – Vinnytsia: Planer, 2014. Vyp. 38. S. 100–103.